

Vydává federální ministerstvo financí ve spolupráci se Státní bankou československou a Federálním cenovým úřadem

© SNTL — nakladatelství technické literatury, n. p., Spálená 51, Praha 1

Adresa redakce:

Krakovská 8, 113 02 Praha 1, Nové Město

Telefon: 26 43 51—8

meziměstské hovory: 26 43 07

Vedoucí redaktor:

Ing. Ivan Kočárník, CSc.

Издает Федеральное министерство финансов, в сотрудничестве с Государственным банком Чехословакии и Федеральным управлением цен

С СНТЛ — издательство технической литературы, н. п., Спалена ул. № 51, Чехословакия

Редакция: Краковска ул. № 8, 113 02 Прага 1, ЧСФР

Главный редактор:

Иван Кочарник

OBŠAH

Ing. I. KOČÁRNÍK, CSc.: Státní rozpočet v roce 1990	217
Ing. V. VÁLEK, CSc. — Ing. V. KULHÁNEK: Leasingové financování	222
Ing. R. HORÁKOVÁ: Finance výrobních družstev v nových ekonomických podmínkách	232

Ekonomická reforma

Ing. T. JEŽEK, CSc. — Ing. M. HRNČÍŘ, DrSc. — Ing. M. KEROUS: Finanční trh v čs. ekonomice — 1. část	241
Ing. J. VRBA — Ing. J. FOGL, CSc.: K pojetí ekonomické reformy a přechodného období	255

Diskuse

Ing. M. SÁSIK, CSc.: Úloha a perspektivy finančních ekonomických nástrojů zahraničního obchodu	259
Dr. V. JINDRA: Zamyšlení nad zákonem o SBČS	268

Poznámky a zkušenosti

Ing. B. ONDRUŠOVÁ: K dosavadním výsledkům konsolidačních programů v lehkém průmyslu ČR	275
--	-----

Finance a úvěr v zahraničí

Ing. Z. GRÖNINGEROVÁ: Některé otázky financování francouzských podniků	278
--	-----

Informace	288
-----------	-----

СОДЕРЖАНИЕ

И. КОЧАРНИК: Государственный бюджет в 1990 г.	217
В. ВАЛЕК — В. КУЛГАНЕК: Лизинговое финансирование	222
Р. ГОРАКОВА: Финансы производственных кооперативов в новых экономических условиях	232

Экономическая реформа

Т. ЕЖЕК — М. ГРНЧИРЖ — М. КЕРОУШ: Финансовый рынок в чехословацкой экономике — 1-ая часть	241
Я. ВРБА — Й. ФОГЛ: К пониманию экономической реформы и переходного периода	255

Дискуссия

М. САСИК: Роль и перспективы финансово-экономических инструментов внешней торговли	259
В. ИИНДРА: Соображения по закону о Госбанке	268

Заметки и обмен опытом	275
------------------------	-----

Финансы и кредит за рубежом

З. ГРЭНИНГЕРОВА: Некоторые вопросы финансирования французских предприятий	278
---	-----

Информация	288
------------	-----

REDAKČNÍ RADA: ing. Belo Bosák, CSc., ing. Arnošt Culík, ing. Miroslav Filip, ing. Miroslav Hrnčíř, DrSc. ing. Milan Jurčeka, CSc., ing. Ivan Kočárník, CSc., ing. František Krejča, ing. Vratislav Kulhánek, ing. Hugo Kysilka, CSc., prof. ing. Vladimír Kyzlink, DrSc., ing. Kamil Mikulíč, CSc., ing. Oldřich Nepraš, ing. Michal Oláh, CSc., prof. ing. Jiří Petřiválský, DrSc., ing. Ivan Svitek, ing. Lubomír Šedrla, ing. Stanislav Šourek (předseda), ing. Marián Tkáč, CSc., ing. Vladimír Valach, ing. Anton Vavro, CSc., ing. Jan Velek, doc. ing. Karol Vlachynský, CSc., ing. Jan Vrba, ing. Jaromír Zahradník

DT: 339.5; 338.266 (437)

Úloha a perspektívy finančných ekonomických nástrojov zahraničného obchodu

Ing. Marián SÁSIK, CSc.

Naliehavá úloha trvale zvyšovať celkovú efektívnosť čs. vonkajších ekonomických vzťahov a ich prostredníctvom vytvárať podmienky na ďalšie zefektívňovanie vnútorného reprodukčného procesu je začiatkom orientácie na intenzívny hospodársky a sociálny rozvoj Československa. Ich konkretizácia je na jednej strane orientovaná na zvýšenie celkovej exportnej výkonnosti čs. národného hospodárstva a na vyššie využívanie zdrojov, na strane druhej vyvoláva aktívny záujem na vytváraní nových podmienok v oblasti výroby, jej technologickej prípravy i vlastnej realizácie na zahraničných trhoch, ktoré by umožnili dosahovať čo najpriaznivejší výsledný efekt. Premietnutie týchto náročných podmienok do konkrétnej činnosti chozrasčotnej sféry predstavuje závažný problém prestavby sústavy riadenia a plánovania národného hospodárstva, v ktorom mimoriadnu pozornosť treba venovať aj otázkam uplatňovania finančných ekonomických nástrojov zahraničného obchodu (FENZO).

Z toho dôvodu aj predmetom tejto state sú jednak súhrnné poznatky výskumu k realizácii FENZO z hľadiska doterajšieho uplatňovania a jednak opatrenia vedúce k ich zdokonaleniu v ďalšom období, ktoré vyúsťujú do perspektívnych námetov uplatňovania FENZO pri zabezpečení cieľových zámerov reformy hospodárskeho mechanizmu.¹

Výsledky realizácie FENZO z hľadiska ich doterajšieho uplatňovania

Základnou úlohou FENZO, ktoré sa za posledné viac ako dve desaťročia stali neoddeliteľnou súčasťou sústavy plánovitého riadenia čs. národného hospodárstva, je pôsobiť finančnými vzťahmi a ekonomickými tlakmi na hospodársku sféru v smere zabezpečenia zámerov štátneho plánu na úseku vonkajších ekonomických vzťahov. Pritom v uplatňovaní konkrétnych nástrojov riadenia, na zmeny ktorých reagovali aj doterajšie pravidlá FENZO, sa prejavovala snaha

¹ Obsah tejto state je tak priamym pokračovaním predchádzajúcich diskusných príspevkov autora uverejnených v tomto časopise v č. 6/84 a v štvrtročnej prílohe č. 3/87; pojednávali o genéze uplatňovania FENZO v rámci daných sústav riadenia a ich väzbách na efektívnosť zahraničného obchodu.

o dosiahnutie užšieho prepojenia vnútorných veľkoobchodných cien a zahraničných cien dosahovaných pri vývoze, resp. zainteresovanosti na plnení a pokračovaní plánovaných úloh vývozu a z hospodárňovaní dovozu. Avšak bez podstatnej kvalitatívnej zmeny v uvedených nástrojoch, resp. v hospodárskom mechanizme ako celku, nemohlo dôjsť ani ku kvalitatívnym zmenám v sústave FENZO.

Ich doterajšie uplatňovanie je teda v rozhodujúcej miere *dôsledkom nedostatočnej objektivity hodnotových nástrojov* v oblasti vonkajších ekonomických vzťahov; v ich rámci FENZO ani pri zapracovaní rôznych stimulačných prvkov nemohli zohrávať aktívnejšiu úlohu, ale preberali predovšetkým úlohu nástroja, ktorý vyrovnával odchýlky medzi tuzemskými veľkoobchodnými cenami a zahraničnými cenami, resp. upravoval devízový kurz v podstate na každú vývoznú komoditu. Konkrétnejšie to možno ilustrovať na niektorých vybraných problémoch väzieb FENZO na ostatné súčasti sústavy plánovitého riadenia národného hospodárstva, najmä na plán, ceny a kurz.

Vo *väzbe FENZO na plán* výsledok zahraničného obchodu vychádzal z rozpisu plánu na jednotlivé organizácie. U organizácií, kde z rozpisu plánu vyplýval zisk zo zahraničného obchodu, bol tento zisk zapracovaný do finančného plánu vrátane jeho rozdelenia. V praxi to znamenalo, že akékoľvek zníženie zahraničnej ceny a z toho vyplývajúce zmenšenie kladného rozdielu medzi kúpnu a veľkoobchodnou cenou sa prejavilo neplnením plánovaného zisku organizácie. Dôsledkom toho bola snaha organizácie plánovaný vývoz obmedziť, a teda neposkytovať príslušným OZO vývozné fondy, pokiaľ nebola zaručená plánovaná efektívnosť meraná rozdielovým ukazovateľom.

Z globálneho hľadiska by to na prvý pohľad nemal byť rozhodujúci faktor. Ak si však uvedomíme skutočnosť, že viac ako 60 % čs. vývozu do NSŠ sa v roku 1988 realizovalo s podpriemernou efektívnosťou, stal sa tento prístup výrobných organizácií pomerne častým javom.

Pritom paralelne s tým dochádzalo k ďalšiemu negatívnemu javu: organizácie s extrémne nízkou efektívnosťou (od 30 do 50 bodov RU) nemali obdobné problémy s dosahovaním plánovanej ceny. Naopak, boli schopné ponúkať preplňovanie svojich vývozných fondov, čím OZO disponovali v rade prípadov s fondami s výrazne nízkou efektívnosťou. Na strane druhej celý rad organizácií s vyšším plánovaným rozdielovým ukazovateľom neponúkal svoje fondy z titulu podnikovej neefektívnosti, a to aj v tých prípadoch, keď z celospoločenského hľadiska išlo o vývozy nadpriemerné.

Možno teda konštatovať, že uplatňovanie FENZO bolo založené na tesnej väzbe s plánom, pričom pre jeho konečné výsledky mala zásadný význam realnosť plánu a reálne ohodnotenie vývoja cien na zahraničných trhoch tak, aby nedochádzalo k nezaslúženému zlepšovaniu hospodárskych výsledkov organizácií. Vyše 60%-né prekročenie zisku zo zahraničného obchodu za rok 1988 však ukazuje, že požiadavka realnosti predpokladov tohto vývoja nebola dodržaná.

K *cenám* mali FENZO iba jednostranný vzťah; spočíval v tom, že tak veľkoobchodné, ako aj zahraničné ceny boli vstupnými údajmi pre spracovanie plánu, prostredníctvom ktorého sa uplatnil aj vzťah k jednotlivým organizáciám. V opačnom smere, t.j. z hľadiska vplyvu FENZO na úroveň veľkoobchodných cien, pôsobili FENZO iba ako prevodový mostík informačného charakteru o úrovni možnej zahraničnej ceny. Tento jednostranný vzťah umožňoval výrobným organizáciám postupne zvyšovať veľkoobchodné ceny svojich výrobkov bez ohľadu na vývoj na zahraničných trhoch.

Otvoreným problémom ostáva aj riešenie dôsledkov zmien cien v rámci ich plynulej aktualizácie. Komplexná prestavba veľkoobchodných a nákupných cien však nespĺnila ciele a zámery do nej vložené. Dodatočné zmeny v prestavbe

cien poľnohospodársko-potravinárskeho komplexu, korekcie v plánovanom znížení nákladov a úprava objemu výrobných fondov (najmä zásob) viedli v súhrne k zvýšeniu cien oproti pôvodným predpokladom, a teda prakticky likvidovali ich očakávané zníženie o 2 %. Zároveň sa potvrdila aj značná zjednotenosť presadenia koeficientu VRCV vo výške 2,7 vo voľne vymeniteľných menách s argumentáciou, že v tomuto zodpovedajúcej úrovni boli ocenené aj dovážané suroviny. To podľa nášho názoru iba dokazuje známu skutočnosť, že centrálna regulovaná všeobecná prestavba cien sama o sebe nemôže odstrániť základné disproporcie v cenovej sústave, ktoré do nej doposiaľ objektívne vnáša celková ekonomická klíma fungujúceho hospodárskeho mechanizmu. Použitý typ ceny (s jednotnou rentabilitou), odvodený z vnútorných nákladov, nemôže totiž zabezpečiť žiaducu porovnateľnosť našich veľkoobchodných a zahraničných cien. Ich zblížovanie bude mať preto dlhodobější charakter.

Obdobná situácia je aj vo väzbe *FENZO na kurz*, v rámci ktorej význam kurzu v zahraničnoobchodnej činnosti nedosahoval žiaducu úroveň. Vyplýva to predovšetkým z toho, že platný menový kurz bol postavený na úrovni, ktorá nezodpovedala vzťahu vnútorných veľkoobchodných cien k dosahovaným cenám zahraničným; v dôsledku toho bol korigovaný práve nástrojmi *FENZO*. Tým bolo pôsobenie kurzu prakticky obmedzené iba na odchýlky od pôvodne zapracovaných hodnôt; kurz sa tak uplatňoval v etape zostavenia plánu pri stanovení jednotlivých vzťahov k príslušným výrobným organizáciám podľa platného systému *FENZO* a v priebehu roka sa uplatňoval iba z hľadiska výkyvov a z toho vyplývajúcich rozdielov, ktoré sa premietali do hospodárenia týchto organizácií. Na príklade uplynulých rokov možno dokumentovať, že v dôsledku nadhodnoteného menového kurzu k voľne vymeniteľným menám iba necelých 10 % obratu rozdielov medzi vnútornými veľkoobchodnými cenami a dosahovanými zahraničnými cenami tvorili zisky z vývozu, zatiaľ čo zostávajúcich 90 % pripadlo na straty. Oveľa priaznivejšia situácia v tomto smere bola v oblasti SŠ, kde v dôsledku podhodnoteného menového kurzu k prevoditeľnému rubľu bolo z celkového obratu cenových odchýlok 65 % kladných, zatiaľ čo podiel strato- vých odchýlok predstavoval zostávajúcich 35 %.

Z uvedeného tak vyplýva, že otázka vyváženého hodnotového prepojenia čs. ekonomiky s vonkajším prostredím je jedným z kľúčových problémov, ktorý sa zatiaľ nepodarilo uspokojivo vyriešiť.

Nemenej dôležitou z hľadiska naplňovania reálnych úloh *FENZO* je aj otázka *hmotnej stimulácie podnikov* na plnení a prekračovaní plánovaných úloh vývozu a zhospodárňovaní dovozu. Doposiaľ platný systém hmotnej stimulácie v rámci týchto nástrojov obsahoval mnoho negatívnych prvkov, ktoré motivovali hospodárske organizácie k nízkej úrovni plánov, k ich nízkemu prekračovaniu, k presadzovaniu krátkodobých efektov pred dlhodobými, k zakrývaniu rezerv, nekomplexnému riešeniu efektívnosti a pod. Príčiny týchto tendencií možno zhrnúť do niekoľkých bodov:

1. Prevládala silná *previazanosť FENZO na plán vývozu a dovozu* a jeho premietania do finančných plánov rezortov a jednotlivých výrobných organizácií. Pritom predmetom rozpisu boli predovšetkým objemové ukazovatele; na základe toho sa podniky neusilovali o sprostredkovanie čo najpresnejších informácií pre tvorbu týchto ukazovateľov, ale ekonomické záujmy ich naopak viedli k presadzovaniu čo najľahšie splniteľných úloh. To iba dokazuje, že v celom systéme dominoval faktor tuzemských veľkoobchodných cien, ktoré neporovnateľne viac vplývali na existenčné plnenie podnikových ukazovateľov než na zlepšenie alebo udržanie rozdielového ukazovateľa, ktorého vplyv sa prejavoval iba nepriamo, prostredníctvom fondu hmotnej stimulácie vývozu.

2. Popri obmedzenej účinnosti stimulačnej závislosti pretrvávali problémy *konzistencie medzi stimulačnými vzťahmi vo vnútornej aktivite a vo vzťahu k zahraničiu*. Rozdielnosť realizačných podmienok vo vzťahu k trom hlavným oblastiam odbytu (odbytu do tuzemska, vývozu do SŠ a vývozu do NSS) vyvolávala totiž rozdielnú mieru výsledného finančného efektu, prácnosti a pracovnej náročnosti i rizikovosti vývozu. Ak pre hospodárske organizácie má rozhodujúcu váhu výsledok hospodárskej aktivity vo vnútri ekonomiky a nástroje hmotnej stimulácie voči zahraničiu sú orientované inak (prípadne až protismerne), potom akokoľvek je technická konštrukcia výrobkov dokonalá, nástroje stimulácie nemôžu byť účinné. S tým súvisí aj problém porovnateľnosti hospodárskej aktivity. Zisk (strata) zo zahraničného obchodu tvorí rozdiel kúpnych a veľkoobchodných cien. Ide teda o zisk realizovaný nad úroveň rentability zalkulovanej vo veľkoobchodnej cene. V doterajšom vývoji neboli vytvorené potrebné predpoklady pre porovnateľnosť zisku zo zahraničného obchodu a zisku dosahovaného pri realizácii vo vnútri ekonomiky. Úlohou prepojenosti zisku z tuzemskej a zahraničnej aktivity je úsilie o prehĺbenie zodpovednosti hospodárskych organizácií za celkové výsledky s cieľom dosiahnuť účinnejší tlak vonkajších podmienok na ich chovanie a rozhodovanie. Aby tieto úlohy boli skutočne realizovateľné, musí sa zabezpečiť porovnateľnosť jednotlivých častí hospodárskeho výsledku, t.j. odbyt vo vzťahu k SŠ, NSS a vnútornej ekonomike.

3. Výsledky realizácie v zahraničí a jej zmeny nemali *vplyv na vytváranie a reguláciu vývoja miezd*. Naďalej pretrvávali problémy v nadväznosti nástrojov vo vonkajších ekonomických vzťahoch na základné syntetické ukazovatele, na ktorých je stimulačná sústava založená. Predovšetkým išlo o ukazovateľ upravené vlastné výkony. Pri jeho tvorbe sa dodávky pre vývoz oceňovali vo veľkoobchodnej cene, na základe čoho rozdiely vznikajúce pri zahraničných tokoch nemali na jeho výšku žiadny vplyv. To znamená, že výsledky realizácie v zahraničí a ich zmeny nemali vplyv ani na tvorbu a reguláciu vývoja miezd. Bez toho, že by sme riešili otázku, či je vôbec racionálne viazať mzdy aj na výsledky zahraničného obchodu, skutočnosťou zostáva, že za podmienok, keď ostatné stimulačné väzby nie sú dostatočne účinné, nedá sa ani očakávať vyššia citlivosť a pružnejšia reakcia hospodárskych organizácií na rozdiely medzi kúpny a veľkoobchodnými cenami bez ich začlenenia do závislostí mzdovej regulácie.

Vyššie uvedené problémy nedostatočného využívania objektívnych funkcií cien, plánu a kurzu a z toho do značnej miery vyplývajúce koncipovanie FENZO ako korigujúceho nástroja jednoznačne poukazujú, že doterajšia miera pôsobenia FENZO, vedená snahou o vytvorenie náročnejších podmienok hospodárenia, je v praxi nedostatočná. Jedinou možnosťou, ako z FENZO spraviť skutočne aktívny prvok fungovania hospodárskeho mechanizmu, je *dôsledná realizácia sústavy vzájomne previazaných ekonomických nástrojov vo finančnej, devízovej, cenovej a kurzovej oblasti*. Pritom treba vychádzať z toho, že samotný systém FENZO nemôže vytvárať s využitím poznatkov o úrovni dosahovaných zahraničných cien tlak dovnútra našej ekonomiky zameraný na postupné zvyšovanie efektívnosti celej výroby. To totiž v podnikovej sfére vedie jednak ku zľahčovaniu objektívnosti takto získanej informácie, jednak k odstraňovaniu samotných možností porovnávať cenové úrovne, t.j. k obmedzovaniu vývozu tých druhov tovarov, ktoré z takéhoto porovnania vyjdú z hľadiska podniku nevýhodne, a pod.

Neúčinnosť takéhoto prístupu možno naostatok jednoznačne preukázať dosiahnutými výsledkami uplynulých rokov. V obchode s NSS 60 % vyvážanej produkcie vykázalo podpriemernú efektívnosť meranú rozdielovým ukazovate-

lom. V obchode so SŠ podiel vývozu s podpriemernou efektívnosťou predstavoval 35 %. Vysoká kumulácia vývozu do NSŠ v pásme 81–100 bodov rozdielového ukazovateľa (vyše 40 %) svedčí buď o nadhodnotenom devízovom kurze, alebo o deformáciách cien vstupov do ekonomiky, predovšetkým z dovozu. Na strane druhej vysoký podiel nominálne efektívnej výroby vo vývoze do SŠ zase svedčí o podhodnotenom devízovom kurze. Široký vejár efektívnosti vyvážených položiek a vysoký podiel výrobkov s podpriemernou efektívnosťou vývozu do NSŠ teda dokazuje, že približovanie vnútorných veľkoobchodných cien k cenám zahraničným neprebiehalo ani náhodile. Naopak, v celom rade odborov dochádzalo k autonómnemu vývoju našich veľkoobchodných cien, ktoré sa tak ešte výraznejšie odchýlili od vývoja cien zahraničných. Preto aj postupné znižovanie dotácií v rámci FENZO, koncipované ako jeden zo základných princípov, sa nedarilo realizovať.

K uvedeným konštatovaniam o hodnotových nástrojoch v oblasti vonkajších ekonomických vzťahov pristupuje navyše skutočnosť, že zo všetkých rozborov vývoja efektívnosti nášho zahraničného obchodu vyplýva protismerné pôsobenie dvoch základných pohľadov: Na jednej strane ide o snahu *zvyšovať efektívnosť našej zahraničnej výmeny*, a to aj za cenu vytvorenia určitého tlaku na výrobcov produkuje svoj výrobky s výrazne vyššími nákladmi, ktoré dosiahnuteľná cena na zahraničných trhoch nemôže ani zďaleka pokryť. Na strane druhej nemalú úlohu zohráva *nevyhnutnosť vyrovnáť našu platobnú bilanciu*, a to v rade prípadov aj za cenu vývozu menej efektívneho druhu tovaru. Vývoj na trhoch NSŠ v poslednom období presvedčuje totiž o tom, že faktor platobnej bilancie bude aj v budúcnosti zohrávať v našom zahraničnom obchode veľmi dôležitú úlohu. Treba si uvedomiť, že sme krajinou závislou na dovoze surovín, na ktorú všetky negatívne vplyvy a zmeny na zahraničných trhoch okamžite dopadajú. Navyše na týchto trhoch nie je schopná zápasiť o zachovanie toho, čo vyváža, nech efektívnosť vývozu je akákoľvek. Tento nedostatok je dôsledkom preferencie hmotne objemových motivácií na úkor hodnotových. Pokiaľ sa takéto neintenzifikačné prístupy vo vnútornej ekonomike prejavujú tvorbou nadmerných zásob, v zahraničnom obchode spôsobujú nárast celkového objemu pohľadávok, čoho dôsledkom je vyššia náročnosť na úvery. Primárnym intenzifikačným faktorom sa preto musí stať racionálne prepojenie vnútorného a vonkajšieho ekonomického prostredia, ktoré bude priamo motivovať výrobcov a odberateľov k ekonomickému rozhodovaniu o smeroch užitia výroby a o zdrojoch krytia potrieb.² V tomto kontexte sa žiada posudzovať nielen pôsobenie FENZO, ale aj všetkých ostatných nástrojov a opatrení v oblasti vonkajších ekonomických vzťahov.

Úprava FENZO od roku 1990 a ich ďalšia perspektíva

Súčasná ekonomická situácia vyžaduje rozpracovať stratégiu urýchlenia sociálno-ekonomického rozvoja cestou intenzifikácie národného hospodárstva na základe vysokej efektívnosti založenej na uplatňovaní náročných porovnávaní so svetom, na systematickom spracovávaní programov zabezpečujúcich približovanie našej úrovne produktivity práce úrovni najvyspelejších krajín sveta. Na splnenie týchto požiadaviek bolo preto nevyhnutné pristúpiť k zmene doterajšieho ponímania FENZO (zameraného na vyrovnávanie rozdielov medzi dosahovanou kúpnu cenou a stanovenou veľkoobchodnou cenou) so súčasným zapracovaním stimulačných prvkov do celého systému.

Podstatou úprav FENZO od roku 1990 je, že výsledky vývozu hospodárskych organizácií sa na rozdiel od predchádzajúceho systému posudzujú oddelene pre

položky s kladným a položky so záporným rozdielom kúpnych a veľkoobchodných cien za obidve oblasti (SŠ a NSS) s tým, že:

- kladné cenové rozdiely (zisk) z vývozu sú súčasťou hospodárskeho výsledku vyvážajúcej organizácie a sú zdaňované podľa všeobecne platného systému;

- záporné cenové rozdiely (strata) z vývozu sú kryté dotáciou zo štátneho rozpočtu, ktorej výška v rámci programu znižovania dotácií bude každoročne krátená;

- vývoz v rámci priamych vzťahov, ktorým sa zabezpečujú dodávky na plnenie štátnej zákazky a medzivládnych dohôd o špecializácii v rámci RVHP, sa kryje dotáciami zo štátneho rozpočtu v plnej výške stratových cenových rozdielov;

- vývoz v rámci výmenných obchodov nad úlohy štátneho plánu a vývoz v rámci priamych vzťahov realizovaný z vlastnej iniciatívy organizácií je z nároku na dotácie zo štátneho rozpočtu vylúčený a jeho výsledky v plnej miere ovplyvňujú hospodársky výsledok vyvážajúcej organizácie;

- stimulácia vývozu bude uplatňovaná formou exportnej prémie, ktorá nebude zdrojom fondu hmotnej stimulácie vývozu, ale bude priamo ovplyvňovať hospodársky výsledok organizácie po zdanení;

- dovoz bude riešený podľa zásad regulácie dovozu s tým, že sa predpokladá zachovanie dotácií v rámci 1. skupiny centrálnej cenovej regulácie a dovozu vybraných druhov strojov zo SŠ.

Napriek tomu, že vyššie uvedené zásady boli spracované v súlade s požiadavkami kladenými na fungovanie nového hospodárskeho mechanizmu, ukazuje sa, že nie vo všetkých prípadoch sa podarilo nájsť optimálny variant ich pôsobenia. Konkrétne bude obtiažne napríklad realizovať *predstavu o úplnom zrušení dotácií* poskytovaných zo štátneho rozpočtu na krytie stratových vývozov v priebehu desiatich rokov. Vzhľadom na dlhodobú stagnáciu čs. výrobnéj štruktúry, jej cenovej úrovne, exportného zamerania a zastaranosti strojového parku nemožno totiž predpokladať, že by sa podniky dokázali s týmito vplyvmi bez dôsledkov ihneď vyrovnáť. Základnou potrebou a cieľom intenzifikačných procesov čs. ekonomiky je zvýšiť podiel zahraničného obchodu na tvorbe národného dôchodku. To znamená, že výroba, investície, akcie technického pokroku či medzinárodnej deľby práce atď. musia byť prísne podriadené jednotne chápanej ekonomickej efektívnosti, tj. zlepšovaniu vzťahu medzi vynakladanými spoločenskými nákladmi práce a ich naturálnymi výsledkami. Pritom tempo tohto zlepšovania musí byť dostatočne rýchle, aby čs. ekonomika tendovala k úrovni produktivity práce dosahovanej v najvyspelejších štátoch sveta. Je predsa ďalej neúnosné, aby sa v oblasti zahraničného obchodu neustále hľadali unikové cesty riešenia pre prežitie zastaraných odvetví a výrobu, pre reprodukciu nemodernosti a produkciu národohospodárskych strát. Skutočnú podstatu neefektívnosti a z toho vyplývajúcu potrebu uplatňovania dotácií treba vidieť v *neriešení efek-*

² Určitú paralelu v tomto smere ponúkajú napr. krajiny združené v Európskom menovom spoločenstve. V týchto krajinách uvedený proces podnietil vzrast ich vzájomnej ekonomickej prepojenosti, mobilnosť produkčných a obchodných faktorov, ako aj potrebu vyšších adaptačných schopností, a tým aj efektívnosť. Dôsledkom toho sa zmenil vzťah domácej a zahraničnej politiky, vrátane menovej, došlo k ich symbióze a k prepojeniu v jednu integrálnu politiku, predovšetkým pokiaľ ide o stupeň vymeniteľnosti jednotlivých národných mien. Neexistuje tu devízový a národný menový okruh, kde jeden je spásou pre riešenie druhého na úkor celospoločenských záujmov. Efektívnosť sa posudzuje komplexne od prvého návrhu na výrobu až po finálne inkaso. Je vyjadrená pomerom nákladov a výnosov a vo vonkajšom prostredí je prepočítaná reálnym devízovým kurzom. Hodnota devízy a národnej meny je teda identická, čo je spôsobené frekvenciou kapitálových tokov z ekonomiky do ekonomiky. Z toho dôvodu krajiny, akou je aj naša, ktoré sa zúčastňujú tohto typu medzinárodnej deľby práce, musia sa týmto podmienkam prispôbiť. V opačnom prípade sa dostanú do polohy, kedy negatívne dopady do výsledkov celej ekonomiky pôsobia ako retardujúci prvok.

tivnosti samotnej výroby. Tento gordický uzol je možné rozťať iba zvýšením náročnosti na konkurenčnú schopnosť čs. tovaru tak, aby na trhoch vyspelých NSS bol predajný za dôstojné ceny.

Rovnako problematickou je aj otázka *hmotnej stimulácie*. Novo koncipovaný systém FENZO na obdobie 9. päťročnice je z hľadiska poskytovania exportných prémie založený na odborovom, resp. výrobkovom stanovení ich sadzieb v závislosti od dosahovanej efektívnosti vývozu, stupňa spracovania a výšky nákladov na prekonanie colných bariér. Kritériom ich čerpania je spodný limit efektívnosti vývozu vo výške 80 bodov rozdielového ukazovateľa. Aj týmto opatrením sa však dostávame do situácie, keď z národohospodárskeho hľadiska sa nepodari vytvoriť proklamovaný optimálny súlad medzi záujmami podniku a celej spoločnosti. Každý vývozca bude pochopiteľne pristupovať k vývozu z hľadiska svojho výsledku. U výrobkov, ktoré dosahujú pri vývoze vyššiu efektívnosť, než vyplýva zo stanoveného spodného limitu efektívnosti, to znamená, že bude záujem o ich vývoz, pretože budú pre výrobcov efektívne — a to bez ohľadu na skutočne dosahovanú efektívnosť z národohospodárskeho hľadiska. Výrobca pri exporte tejto skupiny výrobkov bude dosahovať zisk. Naopak u výrobkov, ktoré budú vývozoschopné iba pri horšej efektívnosti, než je stanovený spodný limit efektívnosti, bude prvoradou snahou výrobcu tieto vývozy obmedzovať, alebo dokonca zastaviť. Je totiž reálny predpoklad, že výrobca nebude pre vývoz uvoľňovať fondy, ktorých export by pre jeho hospodárenie znamenal negatívne dopady, a to bez ohľadu na skutočnosť, či z celospoločenského hľadiska ide o dopady ešte prijateľné, alebo v niektorých prípadoch aj o vývozy s nadpriemerným efektom.

Naznačená filozofia správania sa podnikov z hľadiska dopadov na efektívnosť tak ukazuje, že prechod na navrhovaný systém exportných prémie pri súčasnej existencii dotácií neodstráni základné problémy spojené s doterajším systémom FENZO, ale naopak, v niektorých prípadoch môže tieto problémy ešte prehĺbiť. Dokazuje to aj skutočnosť, že začlenením exportnej prémie do zisku stane sa stimulácia anonymnou čiastkou, ktorá bude použitá v súlade so všeobecnými pravidlami rozdeľovania zisku bez možnosti využiť ju výhradne ako formu zainteresovanosti. Domnievam sa preto, že perspektívne nemožno exportné prémie poskytovať na podporu vývozu určitého výrobného odboru alebo do určitého teritória z hľadiska krytia strát z rozdielov medzi národnými nákladmi a cenou na zahraničných trhoch, ale v zmysle reálnych stimulačných opatrení zameraných na skutočne dosahované výsledky. Pritom na rozdiel od doterajšieho stavu, kedy sa exportné prémie poskytovaly ako pripočítateľná položka ovplyvňujúca zisk pred zdanením, je správne poskytovať ich ako pripočítateľnú položku k zisku po zdanení, tj. ako *formu dodatočnej odmeny za výsledky hospodárenia*, s ktorou v plnom rozsahu disponuje príslušný podnik.

Z uvedeného stručného popisu nedostatkov teda vyplýva, že zodpovednosť na tomto úseku sa týka oblasti stimulačných opatrení, ktoré by za účinnej podpory ostatných nadväzujúcich nástrojov riadenia mali sledovať a stále výraznejšie podporovať čo najrýchlejšie *dosiahnutie prirodzeného vzťahu, ktorý možno skrátene definovať vzťahom veľkoobchodná cena — menový kurz — zahraničná cena a naopak*. Reálna ekonomická situácia, ako aj celkové pôsobenie hospodárskeho mechanizmu a jeho jednotlivých nástrojov vyžadujú perspektívne vykonať zásadnejšie zmeny tak v samotnom systéme FENZO, ako aj v oblasti cenovej, kurzovej a úverovej politiky.

Žiadúcim smerom na dosiahnutie tejto skutočnosti je zdokonalenie vypovedacej schopnosti oceňovacích parametrov (cenových a kurzových), a to tak, že vyrovňovanie podmienok by sa nemalo realizovať principiálne zmäkčovaním náročných vonkajších kritérií, ale znáročnením a prispôbením sa vnútorných

podmienok a kritérií podmienkam a kritériám vonkajším. Z toho dôvodu vyššia hodnotová prepojenosť s vonkajším prostredím by sa mala stať primárnym intenzifikačným faktorom; to vyžaduje zvýšiť mobilnosť produkčných a obchodných faktorov, efektívnosťnú a adaptačnú schopnosť a pod. Tým dôjde aj ku zmene vzťahu vnútornej a vonkajšej ekonomickej politiky, vrátane cenových okruhov.

Ako základný nástroj zblíženia našich veľkoobchodných cien s cenami zahraničnými treba využiť ich *plynulú aktualizáciu* s cieľom zabezpečiť takú väzbu, ktorá povedie k formovaniu hodnotových proporcií v národnom hospodárstve so zreteľom na medzinárodnú hodnotu. Prioritné postavenie má pritom racionálne využívanie cien dovozu, ako aj zásadná zmena v postavení odberateľa voči dodávateľovi — spojená s predpokladom reálnej, resp. možnej substitúcie domácej neefektívnej výroby dovozom zo zahraničia. Uplatnenie aktívnej úlohy dovozu v polohe substituenta domácej výroby tak predstavuje zásadnú podmienku toho, aby vnútorné veľkoobchodné ceny boli utvárané ako parametre neovplyvniteľné individuálnymi zásahmi chozrasčotných podnikov, ktoré v princípe nerozlišujú medzi výrobou pre vnútorný a zahraničný trh. Zároveň sa tým vytvoria predpoklady pre uplatnenie dialógu medzi dodávateľom a odberateľom na báze rovnocenného partnerstva, a teda aj podmienky pre racionálne a účinné využitie tvorby cien dohodou. V zásade teda reálna možnosť dovozu i vývozu bude tou hranicou, ktorá vymedzí priestor pre presadenie sa zahraničných kritérií pri racionálnej tvorbe cien.

Nezastupiteľnou v tej súvislosti je aj požiadavka stanovenia *reálne pôsobiaceho jednotného kurzu*. Pokiaľ Uznesenie 7. pléna ÚV KSČ konštatovalo, že „kurzy budú upravované predovšetkým podľa vývoja vzťahov zahraničných a vnútorných cenových hladín“, Smernica pre prestavbu konštatovala, že sa „stanovia na základe priemerných reprodukčných nákladov vývozu“. Prvý prístup umožňuje objektivizovať kurz ako kritérium pre zefektívnenie štruktúry vývozu, druhý prístup kopíruje zhoršovanie štruktúry vývozu (tovarovej, teritoriálnej, stimuluje vývoz na úvery a pod.). Napríklad ak pri stanovení východiskovej bázy zvolíme podhodnotený kurz, tj. s vyššími než priemernými nákladmi, bude pôsobiť proexportne, ale s určitým inflačným nebezpečenstvom. Naopak, ak pri stanovení východiskovej bázy zvolíme nadhodnotený kurz, tj. s nižšími než priemernými nákladmi, musíme počítať so vznikom vonkajšej nerovnováhy a zároveň s protiinflačným pôsobením.

Z uvedeného tak vyplýva, že teoretické úvahy o stanovení určitej východiskovej bázy kurzu môžu platiť iba vtedy, ak v systéme riadenia bude dostatočne voľný priestor pre pôsobenie kurzu podľa vývoja vzťahov zahraničných a vnútorných cenových hladín. Ak chceme, aby realnosť kurzu bola zachovaná, samotný kurz musí byť pružný a pohyblivý a zmeny vo vzťahoch vnútorných a zahraničných cien sa musia stať aj odrazom zmeny kurzu.

Som teda toho názoru, že pôsobenie devízového kurzu by nemalo byť naďalej skresľované znovurozdeľovacou politikou štátneho rozpočtu, ktorá v prípade nereálneho devízového kurzu sa realizuje prostredníctvom FENZO. Za dôležité považujem preto zvoliť také formy nástrojov centra, ktoré nebudú skresľovať základné hodnotové kritériá. V opačnom prípade by FENZO vyrovnávaním rozdielov medzi vnútornými a zahraničnými cenami tento negatívny dopad na znižovanie efektívnosti vývozu naďalej zosilňovali.

Toto vcelku už dávno známe konštatovanie vedie k naliehavej požiadavke nastolenia takých vzťahov — a teda aj ku koncepcii adekvátnych nástrojov vo vytýčených oblastiach —, ktoré povedú k *priamemu prepojeniu vnútorných veľkoobchodných cien a dosahovaných zahraničných cien iba prostredníctvom objektívne pôsobiaceho devízového kurzu* bez nadstavbových nástrojov. Inými

slovami povedané, objektivizácia vnútorných cien a zrealnenie kurzu sú základným predpokladom, ktorého vyriešenie umožní postupne neutralizovať znovu-rozdeľovacie procesy prostredníctvom FENZO ako samostatného nástroja sústavy riadenia v poňatí, aké poznáme v súčasnosti.

Systém FENZO v novom mechanizme riadenia, založenom na prehĺbení choz-rasčotu vrátane korunového a devízového samofinancovania, je teda podľa nášho názoru do určitej miery anachronizmom. Treba rátať s jeho postupným obmedzovaním prakticky iba na zásahy štátu do tých oblastí, o ktoré má centrum prvoradý záujem. Zo všeobecne platného systému sa *FENZO musia stať systémom výnimočným*, ktorý svojím operatívnym charakterom bude usmerňovať ekonomický vývoj. Pre najbližšie obdobie treba však naďalej počítať s ich dočasným pôsobením, pretože nebudú dovtedy vytvorené podmienky pre upustenie od využívania nástrojov tohto typu, a to najmä v oblasti kurzov a cien. Zatiaľ čo kurz by mal v súvislosti so zavedením jednozložkového kurzu a s prípravou jednotného kurzu do značnej miery eliminovať negatívne vplyvy vyplývajúce z nepresného stanovovania kurzov, budú ceny a spôsob ich tvorby zohrávať v budúcnosti rozhodujúcu úlohu.

Z naznačených úvah teda vyplýva, že z perspektívneho hľadiska základnému ponímaniu FENZO zodpovedá taký zámer, ktorý je založený na *premietaní dosahovaných zahraničných cien vývozu i dovozu do hospodárskych výsledkov chozrasčotných podnikov* a ktorý prostredníctvom cien porovnáva úroveň našej produktivity práce s úrovňou produktivity práce vyspelých štátov sveta, tj. systém, ktorý umožňuje podnikom reálne overovať ich skutočnú výrobnú a exportnú výkonnosť. Pritom hlavný tlak na zvyšovanie efektívnosti spočíva jednak v naplňovaní dlhodobého zámeru krátiť postupne dotácie poskytované zo štátneho rozpočtu na krytie strát z vývozu a jednak v uplatnení systému hmotnej stimulácie, ktorý bude motivovať výrobcov k znižovaniu spoločensky nevýhnutných nákladov práce na podklade zisku ako syntetického kritéria efektívnosti. Zároveň treba zdôrazniť, že dosiahnutie vonkajšej rovnováhy nie je iba záležitosťou opatrení v oblasti zahraničného obchodu, ale záležitosťou fungovania národného hospodárstva ako celku a vytvorenia celkovej ekonomickej rovnováhy.

Z uvedeného postupu tak vyplýva, že k postupnému prepájaniu jednotlivých nástrojov treba pristúpiť urýchlene už teraz, nakoľko súčasný systém v podstate zachováva existujúci stav, tj. vyrovňovanie rozdielov so štátnym rozpočtom, a vytvára základňu, od ktorej sa bude možné pre fungovanie celého systému do budúcnosti odvíjať. Začiatok 90. rokov je pre zavedenie takéhoto komplexného prepojenia jednotlivých nástrojov o to výhodnejší, že veľkoobchodné ceny platné od roku 1989 už budú vžitým pojmom a na strane druhej prakticky celá naša výrobná štruktúra zmení svoju organizačnú základňu. Napriek týmto konštatovaniam sú však jednotlivé nástroje aj v doposiaľ spracovávaných dokumentoch vytvárané samostatne, iba s naznačenými nadväznosťami, a nie ako jeden ucelený komplex. A práve v ucelenom systéme nástrojov a ich komplexnom pôsobení na celú ekonomiku treba hľadať ten z dynamizujúcich faktorov, ktorý by mal z centra prispievať k urýchlenému prechodu čs. ekonomiky na intenzívny typ hospodárenia.